

Kisbali László: Sapere aude! Esztétikai és művelődéstörténeti írások

Szerk. Szécsényi Endre. *L'Harmattan Kiadó, Bp., 2009. (Laokoön Könyvek) 272. old., 2600 Ft*

Bár az alcím inkább elriaszthatná az erkölcsi és politikai eszmék történetével foglalkozó filozófiatörténészt, a szerző személye és a főcím kanti intellektuális kategorikus imperatívusza – a magunk értelmére támaszkodás merészségének parancsolata – arra készlet, hogy ugyan önkényesnek tűnhet a válogatás alapján, de írjak a felvilágosodás egyre időszerűtlenebbnek mondott időszerűségéről szóló kötetéről. Ami a személyes részt illeti: megilletődve vettem tudomásul, hogy az élő felvétel is milyen keveset ad vissza az élő személyiség vonzerejéből: a Kisbali publikált életművét összegyűjtő kötetet bemutató Kossuth klubbeli megemlékezésén, 2009. december 11-én a levetített Kisbali-előadás úgy hatott rám, mint amikor *anno* újránéztem kamaszkorom meghatározó élményét, „a” Gábor Miklós-féle *Hamletet*: bár minden gesztus és mimika a helyén volt, az egész mintha szellemidézés lenne, az eredeti szellemének felidézése nélkül.

Az ottani rossz hangulatot oldandó, ugyanakkor Kisbali páratlan mindenről-tudását illusztrálendő, felolvastam a védőoltásokról szóló XVIII. századi vita egy passzusát a Kossuth klub közönségének, amely persze derűtséggel fogadta az akkoriban csak Magyarországon elképzelhető perverz aktualitást, ti. hogy a védőoltás témája aktuálpolitikai acsarkodások tárgya lehessen: „Ahogyan azt is lehetne mondani, hogy a XVIII. században fedezik föl pl. a járvány elleni védelemnek az első technikáit, a védőoltást. Azért mondom ezt a védőoltást, teljesen véletlenül, mert erről hatalmas nagy értelmiségi vita volt. Salonokban vitatkoztak az emberek,

hogyan lehetséges az, hogy valamilyen betegséget beoltunk valakibe, és akkor attól majd nem lesz beteg.” (33–34. old.)

Persze nem mindig ilyen *vidám tudomány* a felvilágosodás örökségének továbbgondolása: még az 1990-es évek elején meghívtak minket (Fehér Mártát, Kisbali Lászlót és felejtetetlen közös baráténkat, Vidrányi Katalint) egy beszélgetésre a *Sapere aude!* témájában a *Nappali ház* ifjú, posztmodern szerkesztői, s mi, előrehaladott elmeállapotunknak megfelelően eleget is tettünk az elvárásoknak. Avított racionalista ideálok oltárán áldoztunk, mint Madách *Az ember tragédiája* párizsi színének arisztokrata leányzója. „A nekünk föltett kérdés [...] arra szólít fel, hogy ismételjük meg a »felvilágosodás« programját, s ezzel részesítsük kemény bírálatban az önmagukat »ellenfelvilágosodásként« reklámozó irányzatokat, az »in philosophos« csatakiáltással rohmozó ellenfelvilágosítókat.” (75. old.)

A tónus ironikus ugyan, de ha továbbolvassuk a szöveget, kiderül, hogy derűtségre semmi ok: „Az ész trónját kell tehát védelmeznünk [...], ha nem is feltétlenül *Az ész trónfosztását* kell továbbírnunk” – Fodor Géza barátommal is ez volt örök dilemmánk; mellesleg Kisbali kimutatja, hogy szörnyűséges, „brosúraízű” nyelvezete ellenére Lukács György „*echte*” neokantiánusok, azaz Laszki és Cassirer fogalmi fegyverzetével támadta az irracionizmus állásait. És konklúziójával is egyetértek – emlékeim szerint ez húsz éve sem volt másképp: „előfordulhat, hogy a történeti felvilágosodás szövegei jobb és találóbb érveket tartalmaznak az ész védelmére, mint a felvilágosodás mai újjáélesztői remélik.” (76. old.)

Kissé keserűen úgy folytathatnám, hogy mennyivel jobb érvei voltak a felvilágosodás korai kritikusainak (Linguet, Rivarol) – a német és az angol romantika remek tollú „reakciósairól” nem is beszélve –, mint mai szellemi örököseiknek (igaz, őket még nem kicsinyes pozícióharc motiválta). Keserűségemet egy 1991-es – minnek nevezem? – hangulatjelentés igazolja a „Kisebb írások” között. *Korszerűtlen megjegyzések a művészettudomány szakátalakításáról* a címe, és arról szól,

miképp akarták megsemmisíteni azt a szellemi műhelyt a pécsi egyetemen, amelynek Kisbali és Vidrányi (hogy csak a holtakról szóljak) voltak a reprezentánsai. Mivel a filozófiai szellemi műhelyek elleni támadás – talán kádárista hagyománytiszteltől – a mai napig is időszerű, idézek posztmarxistának minősített szerzőnkől (mellesleg *valóban* vérnősző tudományos szocialistákat és dialektikus materialistákat ugyanezen „posztmodern” széplelkek sohasem denuncióltak – már csak azért sem, mert már rég azon az oldalon folytatták régi mesterségüket, a denunciólást, a feljelentést...): „1. Hol az a vizsgálóbizottság, amely eldönti, hogy »posztmarxista észjárású-e« a felfogásom az esztétikatörténetről? 2. Ha valakiről kiderül, hogy »posztmarxista« észjárású, azt egyszerűen eltanácsolják, vagy át is nevelik?” (234. old.) Mellesleg Kisbali kioktatja posztmodern denúciánsait, hogy a posztmarxista – a posztindusztriálizmusra hasonlóan – épp valaminek a meghaladását jelenti, majd következik az ironikus elismerés: „lennyűgöz a »korszerűség« szövegből sugárzó, már-már vallásos tisztelete” (236. old.). Ezzel a vallásos tisztelettel, amely szinte lehetetlenné teszi az értelmes filozófiai diskurzust, szeretnék foglalkozni szubjektív válogatásom következő passzusában.

A *case study* kiindulópontja egy jámbor Gadamer-filológia: Kisbali kimutatja, hogy a nagy filozófus, egy kis figyelmetlenséggel összekevervén jegyzeteit, olyasvalami illusztrációjára idéz valamit, amit az az idézet egyáltalán nem illusztrál. A zágon tipikus esete, mondhatnók ősmagyarul, de nem Magyarországon, mert itt egy filozófusnak nem interpretátorai, hanem hívei vannak, nem fordítói, hanem fanatikusai. Nem az a kérdés, hogy a hivatkozott idézet ott van-e, ahol Kisbali állítja, és jó helyen van-e ott, hanem hogy *sacrilégium* történt-e, mivel egy tévedhetetlen idol tévedéséről merészelt szólni a maga olvasatára támaszkodva (*A filológia bosszúja, avagy Gadamer esete a pietista hermeneutikával*, 89. old.).

Ahogy *anno* az antimarxizmus, manapság lesújt az antiontologikusság vádjára. „A vitaképtelenség [ez biztos olyan, mint a párbajképtelenség: ont-

kusok kizárva – L. M.], azonban nem csupán az én jellemvonásom, hanem valamilyen homályosan körülírt »kritikai szemléletmódé« – írja Kisbali *A filológia bosszúja II.* című válaszában. – Személyem csak példázza ezt az »ontikus« gondolkodásmódot, szemben a mélységesen mély »ontológiai krízissel.« (107. old.)

A vita lényege természetesen rég nem egy Rambach-idézet helyes helye körül forog, hanem ama új tekintélyelvűség problémájáról szól, amelynek az ifjabb nemzedékek a leglelkesebb áldozatai, mintegy a „magunk okozta kiskorúság” szemléletes illusztrációjaként. A maga értelmére támaszkodni merészülő persze tudja, mit vállalt: „ha kedvem támadt kicsit meghúzkodni a »nemzeti táplálékká vált« Gadamer – erős akadémiai csoport szimbolikus apafigurája – bajuszát, akkor a könnyen előrelátható reakciót is el kell tudnom viselni.” (109. old.) És nemcsak az „ontologikus rizsát”, hanem a szakrálisként kezelt szöveg „ihletettjeinek” kiátkozó hevületét is, amely a tárgyi tudást az immár nem tudományos kutatás tárgyaként, hanem módszertani modellként értelmezett pietizmus szellemében kárhoztatja: „itt egyenesen a Gonosz mesterkedik” (116. old.). A Kisbalit szakrálégiummal vádoló hermeneutáknak hála, igen élvezetes hermeneutikakommentárt olvashatunk ebben a *Válaszban*, csak szomorú, hogy a különben kiváló humorú szerzőnek is *Hermeneutikai rendőrség* jut eszébe támadói (nem kritikusai!) stílusáról, akik szerint Gadamer „antimodernizmusa, felvilágosodásellenessége” szent és sérthetetlen, megkérdőjelezhetetlen reveláció. *Eljen a kiskorúság!* – foglalja össze Kisbali a „gyámkodás gadameri rehabilitációját” védelmező vitapartnerei álláspontját 1999-es írásában.

Én meg hálát adnék a Mindenhatónak, ha ma is csupán a hermeneutikai hagyományörzés hitvallóinak tekintélyelvűségétől kellene tartanom.

Balassa Péter: Mi tanulható az *Újholdtól*?

Szerk. Vári György. *Balassi Kiadó, Bp., 2009. 259 old., 3500 Ft (Átkelés I. Balassa Péter művei)*

A Balassa-életműkiadás munkálatai meglehetősen paradox hatástörténeti pillanatban kezdődtek meg. Az utóbbi évtizedben egyre kevésbé magától értetődő, egyre inkább magyarázatra szorul az a korábban bizonyítást alig igénylő feltevés, amely szerint a hazai irodalomkritika legújabb kori változatairól nemigen adható pontos kép anélkül, hogy ne viszonyítanánk őket Balassa kritikafelfogásához – függetlenül e művelet eredményeitől, illetve attól is, hogy persze léteztek olyan kritikái vagy irodalomértelmezői formációk, amelyekre Balassa sem pozitív, sem negatív értelemben nem hatott különösebben. Az életműkiadás viszont alkalmat teremt a talán már történeti igényű vagy szemszögű újraértékelésre, bár eddigi megnyilvánulásai túlságosan heterogének és esetlegesen ahhoz, hogy tisztázhassák, miben rejlik az új évezred első évtizede vége felől nézve Balassa irodalom- és kritikafelfogásának jelentősége. Bán Zoltán András nem minden tekintetben izléses esszéje („Meghalt a Főítész, elmúlt a rút világ!” *Kalligram*, 2008. 11. szám) Balassa kritikusi szerepfelfogását és a „prózaforodulat” irodalmának önképét is befolyásoló értékrendjét lényegében olyan irodalompolitikai helyzetfelismerésre vezette vissza, amelyre a rendszerváltás után maga Balassa sem tudott többé alapozni. Balassa tartózkodása a negatív kritikától innen nézve, szinte kizárólag (irodalom)politikai jelentést nyer (erre volna reakció – az immár szabad kritikai diskurzus önjellemzéseinek egyik mélypontjaként – a „lebaszós” kritika egy ideje erőltetett ideája).

Az életműkiadás 6. darabjához a címet a szerkesztő Mándytól kölcsönözte, az alcímet pedig a nyitó esszéből. A kötet láthatóvá teszi Balassa munkáinak sokat emlegetett hagyó-

mányteremtő gesztusait, illetve – meglepően egységes – képet nyújt arról, hogyan gondolta el (hogyan ábrázolta és hogyan magyarázta) az értelmezést megalapozó szövegelemzés működését. A kötet huszonnégy írást tartalmaz, amelyek 1979 és 2001 között íródtak, döntően azonban a pálya 1980-as évtizedre eső szakaszát reprezentálják. Az utószót jegyző Thomka Beáta is felhívja a figyelmet arra, hogy a tanulmányok műfajukat és stílusukat tekintve meglehetősen sokfélék. (A megjelenési helyekről, esetleges szövegváltozatokról, a válogatás elveiről semmi nem tudható meg – az életműsorozat filológiai megalapozatlanságát legutóbb Tarján Tamás tette szóvá, l. Tarján Tamás: *Mi tanulható Balassától?* [www.revizoronline.hu/hu/cikk/1610/balassa-peter-atkelesi?cat_id=1&first=110].)

A válogatás világosan tagolt képet nyújt arról, milyen hierarchiában rajzolódik ki Balassa számára az, amit az *Újhold* hagyományának nevez (ki): a lírikusok közül Pilinszky, illetve – terjedelmileg – kisebb súllyal Nemes Nagy, a magyar prózatörténetből Ottlik és mellette Mándy munkássága alkotja a súlypontokat (a Mészölyről írt tanulmányok nem ebbe a kötetbe kerültek). Az *Újhold* többi szerzőjének, valamint az egykori folyóirathoz nem vagy csak közvetve kapcsolódó kortársaknak (Székely Magda, Örkény, Rónay György, Weöres, Vas István, Márai és Hamvas) szentelt írások mintegy kiegészítésként csatlakoznak ehhez a képhez. Az egyik kézenfekvő kérdés tehát az *Újhold*-hagyomány mibenlétére vonatkozhatna; ez a kategória jó ideje jelen van a XX. századi magyar irodalom történetének elbeszélésére tett kísérletekben, ám leggyakrabban pusztán utalásként vagy tulajdonnévként. Komoly kérdés, mennyire alkalmas az *Újhold* mint a „hároméves irodalom” egyik (éppen a nyolcvanas években, tehát Balassa vonatkozó tanulmányaival nagyjából egy időben évkönyvként még újraélesztett) fóruma arra, hogy a *Nyugat* és az 1970–80-as évek irodalma közötti meghatározó kapcsoléként a magyar irodalmi modernség kontinuitását reprezentálja. Ez a kérdés a 2007-es új magyar irodalomtörténeti kézikönyvet övező vitákban is